

quemadmodum a suis cognatis et familiaribus, qui præsentes erant, persepe sub attestazione audivimus.

21. Quo mortuo, Romani omnes, juramenti quod sancto promiserant imperatori immemores, Benedictum cardinalem diaconem papam constituunt, insuper et juramento, nunquam se eum dimissuros, sed contra eum imperatoris potentiam defensuros, promittunt. Quo audito, Imperator urbem vallavit, neminem, qui non membris truncaretur, exire permisit; machinis et fame usque adeo afflixit, donec Romanis nolentibus urbem reciperet, Leonem virum venerabilem debitæ sedi restitueret (*Jun. 23*). ac Benedictum summæ sedis invasorem ejus præsentiam præsentaret.

22. Residentibus itaque domno Leone summo et universali papa in ecclesia Lateranensi, necnon et imperatore sanctissimo Ottona, episcopis insuper Romanis, Italicis, a Lotharingia et Saxonia archiepiscopis, episcopis, presbiteris, diaconibus, omnique Romanorum plebe, quorum nomina ⁴⁶⁹ inferius adscribentur, advenit Benedictus, apostolicæ sedis invasor, eorum qui se elegerant manibus adductus, pontificalibus vestibus indutus. Quem Benedictus cardinalis archidiaconus tali sermone adgressus: « Qua tibi auctoritate, quave lege, o invasor, hæc pontificalia indumenta usurpasti, superstite hoc præsentem domno nostro venerabili papa Leone, quem tu nobiscum, accusato et reprobato Johanne, ad

A aposfolicatus culmen elegisti? Num inficiari potes, præsentem domno imperatori juramento promississe nunquam te cum ceteris Romanis papam electurum aut ordinaturum absque illius filiique ejus regis Ottonis consensu! » Benedictus respondit: « Si quid peccavi, miseremini mei. » Tunc imperator effusis lacrimis, quam misericors esset ostendens, rogavit synodum, ne Benedicto præjudicium fieret. Si vellet et posset, ad interrogata responderet causamque suam defenderet; quod si non posset aut nollet, ac se culpabilem redderet, tamen pro timore Dei misericordiam aliquam inveniret. Quo audito, ad domni Leonis papæ pedes ipsiusque imperatoris isdem Benedictus concite procidens, se peccasse ⁴⁷⁰, se sanctæ Romanæ sedis invasorem esse, acclamavit. Post hæc pallium sibi abstulit, quod simul cum pontificali ferula, quam manu gestabat, domno papæ Leoni reddidit. Quam ferulam isdem papa fregit, et fractam populo ostendit, Deinde Benedictum in terra sedere præcepit. Cui casulam, quam planetam dicunt, cum stola pariter abstulit. Post autem omnibus episcopis dixit: « Benedictum, sanctæ Romanæ et apostolicæ sedis invasorem, omni pontificatus et prespiteratus honore privamus; ob elemosinam vero domni imperatoris Ottonis, cujus summs opera in sedem debitam restituti, diaconatus cum ordinem habere permittimus, et non jam Romæ, sed in exilium ad quod destina ⁴⁷¹.

VARIE LECTIONES.

⁴⁶⁹ nra 1. ⁴⁷⁰ i. e. peccasse ⁴⁷¹ ita codex 1. *fnit media in pagina et initio lineæ. Codd. 2. et 4. eodem modo. set in exilium destinamus 5. Set in exilio destinamus 5 a. set in exilium destinamus editt et Albericus. Sententia poscere videtur; destinatus est abeat.*

LIUTPRANDI

CREMONENSIS EPISCOPI

RELATIO DE LEGATIONE CONSTANTINOPOLITANA.

Ottonis Romanorum invictissimos imperatores augustos, gloriosissimamque Adelheidem imperatricem augustam, Liudprandus ⁴⁷² sanctæ Cremonensis ecclesiæ episcopus, semper valere, prosperari, triumphare, anhelat, desiderat, optat.

1. Quid causæ fuerit, quod prius litteras ⁴⁷³ sive nuntium meum non susceperitis, ratio subsequens declarabit. Pridie Nonas Junii Constantinopolim venimus, et ad contumeliam vestram turpiter suscepti, graviter tupiterque sumas tractati; palatio quidem satis magno et aperto, quod nec frigus arceret, sicut

C nec calorem repelleret, inclusi sumus; armati milites appositi sunt custodes, qui meis omnibus exitum ⁴⁷⁴, cæteris prohiberent ingressum. Domus ipsa solis nobis inclusis pervia, a palatio adeo sequestrata, ut eo nobis non equitantibus, sed ambulatibus, anhelitus truncaretur. Accessit ad calamitatem nostram, quod Græcorum vinum ob picis, tadæ, gypsi commixtionem nobis impotabile fuit. Domus ipsa erat inaquosa, nec sitim saltem aqua exstinguere quivimus, quam data pecunia emeremus. Huic magno væ, væ aliud apsitum est, homo scilicet nostrorum ⁴⁷⁵ custos, qui cotidianos

VARIE LECTIONES.

⁴⁷² ita ubique correxi; luitprandus *Canisius* edidit. ⁴⁷³ litteras C; uui etiam millia, littus, opportunus, imo, tentare, solennis, quotidianus, quatenus, eleemosyna, Joannes, nuncius contra *Liudprandi* scribendi rationem exprimi fecit, quod correximus. ⁴⁷⁴ exitium C. ⁴⁷⁵ Sciliorum al. Siciliorum C. fortasse legendum: homo scilicet nostrorum (domorum?) custos.

sumptus præberet, cui similem si requiras, non terra sed infernus forsitan dabit; is enim quicquid calamitatis, quicquid rapinæ, quicquid dispendii, quicquid luctus, quicquid miseriam excogitare potuit, quasi torrens inundans in nos effudit. Nec in centum viginti diebus una saltem præterit, quæ non gemitus nobis præberet et luctus.

2. Pridie Nonas Junii, ut superius scripsimus, Constantinopolim ante portam Carream ⁴⁷⁶ venimus, et usque ad undecimam horam cum equis, non modica pluvia, expectavimus. Undecima vero hora non ratus Nicephorus nos dignos esse tam ornatos vestra misericordia equitare, venire jussit, et usque in præfatum domum marmoream, invisam, inaquosam, patulam, sumus deducti; octavo autem Idus ⁴⁷⁷ sabbatho primo dierum pentecostes, ante fratris ejus Leonis coropalati ⁴⁷⁸ et logothetæ præsentiam sum deductus, ubi de imperiali vestro nomine magna sumus contentione fatigati. Ipse enim vos non imperatorem. id est βασιλέα, sua lingua, sed ob indignationem ῥήγα, id est regem, nostra vocabat. Cui cum dicerem, quod significaretur idem esse, quamvis quod significat diversum, me, ait, non pacis sed contentionis causa venisse; sicque iratus surgens, vestras litteras, vere indignans, non per se sed per interpretem suscepit, homo ipse ad personam satis procerus, falso humilis, cui si innisus homo fuerit, manum ejus perforabit.

3. Septimo autem Idus ⁴⁷⁹ (Jun. 7), ipso videlicet sancto die pentecostes, in domo, quæ dicitur Στεφάνου, id est Coronaria, ante Nicephorum sum deductus. hominem satis monstruosum, pygmæum, capite pinguem, atque oculorum parvitate talpinum, barba curta, lata, spissa et semicana scædatum, cervice digitali turpatum, prolixitate et densitate comarum satis hyopum [hirtum] (158), colore Æthiopem, cui per mediam nolis occurrere noctem, ventre extensum, natibus siccum, coxis ad mensuram ipsam brevem longissimum, cruribus parvum, calcaneis pedibusque æqualem, villino [byssino] sed nimis verno vel diurnitate ipso scædato et pallido ornamento indutum; Sicioniis calceamentis calceatum, lingua procacem, ingenio [ingeniis] vulpem, perjurio seu mendacio Ulyxem. Semper mihi, domini mei imperatores ⁴⁸⁰ augusti, formosi, quanto hinc formosiores visi estis? Semper ornati, quanto hinc ornatiores? Semper potentes, quanto hinc potentiores? Semper mites, quanto hinc mitiores? Semper virtutibus pleni, quanto hinc pleniores? Sedebant ad sinistram, non in eadem linea, sed longe deorsum

A duo parvuli imperatores (159), ejus quondam domini nunc subjecti, cujus narrationis initium hoc fuit:

4. « Debueram, immo volueram, te benigne magnificeque suscipere; sed domini tui impietas non permittit, qui tam inimica invasione Romam sibi vindicavit, Berengario (160) et Adelberto contra jus fasque vitam abstulit, Romanorum alios gladio, alios suspendio interemit, oculis alios privavit, exilio alios relegavit (161), et imperii nostri insuper civitates homicidio aut incendio sibi subdere ⁴⁸¹ temptavit; et quia affectu ejus pravus effectum habere non potuit, nunc te malitiæ hujus suggestorem atque impulsorem, simulata pace, quasi ἀσχοπον ⁴⁸², id est exploratorem, ad nos direxit. »

B 5. Cui inquam ego: « Romanam civitatem dominus meus non vi aut tyrannice invasit, sed a tyranni, immo tyrannorum jugo liberavit. Nonne effeminati dominabantur ejus? et quod gravius sive turpius, nonne meretrices? Dormiebat, ut puto tunc potestas tua, immo decessorum tuorum, qui nominesolo, non autem re ipsa, imperatores Romanorum vocantur. Si potentes, si imperatores Romanorum erant, cur Romam in meretricum potestate sinebant? Nonne sanctissimorum paparum alii sunt relegati, alii a te afflicti, ut neque cotidianos sumptus nec elemosinam habere quirent? Nonne Adelbertus contumeliosas litteras Romano et Constantino, decessoribus tuis, imperatoribus misit? Nonne sanctissimorum apostolorum ecclesias rapinis expoliavit? Quis ex vobis imperatoribus, zelo Dei ductus, tam indignum facinus vindicare et sanctam ecclesiam in statum proprium reformare curavit? Neglexistis vos, non neglexit dominus meus, qui a finibus terræ surgens Romamque veniens, impios abstulit, et sanctorum apostolorum vicariis potestatem et honorem omnem contradidit. Postmodum vero insurgentes contra se et domnum ⁴⁸³ apostolicum, quasi jurisjurandi violatores, sacrilegos, dominorum suorum apostolicorum tortores, raptores, secundum decreta imperatorum Romanorum, Justiniani, Valentiniani, Theodosii et cæterorum, cecidit, jugulavit, suspendit, et exilio relegavit; quæ si non faceret, impius, injustus, crudelis, tyrannus esset. Palam est, quod Berengarius at Adelbertus sui milites effecti, regnum Italicum sceptro aureo ex ejus manu susceperant (162), et presentibus servituis, qui nunc usque supersunt et hac in civitate degunt, jurejurando fidem promiserunt. Et quia, suggerente diabolo, hand perfide violarunt, juste illos, quasi desertores sibi que rebelles,

VARIE LECTIONES.

⁴⁷⁶ fort. Auream C. ⁴⁷⁷ id est C. ⁴⁷⁸ coroplati C. semper. — Curopalata. Doripp. lib. 2. factus mox cura palati. Et lib. 4. Vocitatus cura palati CANIS. ⁴⁷⁹ id est C. ⁴⁸⁰ imperatoris C. ⁴⁸¹ subducere BROWER Ann. Trev. p. 474, ex codice. ⁴⁸² fort. κατάσκοπον C. ⁴⁸³ dominum C.

NOTÆ.

(158). Suis (δς) faciem (δψ) præferentem.
(159) Basilius et Constantinus Romani imperatoris filii. CAN.

(160) Obiit anno 966.
(161) Anno 987 ineunte. Contin. Regin.
(162) Anno 952 Augustæ.

regno privavit; quod ita subditis tibi et postmodum rebellibus faceres. »

6. « Sed non, ait, Adelberti hoc profitetur miles. Cui inquam : Si secus dixerit, meorum aliquis militum, si jubes, cras, ita rem esse, duello declarabit. Esto, inquit, fecerit hæc, ut ais juste. Nunc cur imperii nostri terminos bello incendioque aggressus sit, expedi. Amici eramus, societatemque indissolubilem, nuptiis interpositis, facere cogitabamus. »

7. « Terram, inquam, quam imperii tui esse naras, gens incola et lingua Italici regni esse declarat. Tenueruntque illam potestative Langobardi; quam et Lodovicus, Langobardorum seu Francorum imperator, de manu Saracenorum, multitudine prostrata, liberavit. Sed et Landulphus, Beneventanorum et Capuanorum princeps, septennio potestative eam sibi subjugavit. Nec a servitutis ejus seu successorum suorum jugo usque ad præsens exiret, si non, immensa data pecunia, Romanos ⁴⁸⁴ imperator nostri regis Hugonis amicitiam emeret. Et hæc causa fuit, quod nepoti suo et æquivoco, regis nostri, ejusdem Hugonis, spuriam conjugio copulavit (163). Et, ut considero, domino meo non gratiam, sed impotentiam ascribis, quod post Italiam seu Romæ acquisitionem tot annis eam tibi dimiserit. Societatem vero amicitiam, quam te parentela voluisse facere dicis, fraudem nos dolumque tenemus; pausanas [inducias] exigis, quas nec te exigere neque nos concedere ratio ipsa compellit. Verum ut fallacia exsculpatur, veritas non reticeatur: misit me dominus meus ad te, ut si filiam Romani imperatoris et Theophanæ imperatrici, domino meo filio suo, Ottoni imperatori Augusto, in conjugium tradere volueris, juramento mihi affirmes, et ego, pro gratiarum recompensatione hæc et hæc dominum meum tibi facturum et observaturum, jurejurando affirmabo. Sed et optimam amicitiam arabonam ⁴⁸⁵ fraternitati tuæ nunc dominus meus contulit, cum Appuliam omnem potestati subditam, meo interventu, cujus hoc suggestionem malum factum esse dicis ⁴⁸⁶. Cujus rei tot sunt testes quot sunt totius Appuliam habitatores. »

8. (An. 868, Jun. 7.) « Secunda, inquit Nicephorus, hora jam transiit; προελυσσις, id est processio, nobis est celebranda. Quod nunc instat agamus. Contra hæc, cum opportunum fuerit, respondebimus. »

9. Non pigeat me; προελυσσιν ipsam describere (164), et dominos meos, audire. Negotiatorum multitudo copiosa ignobiliumque personarum, ea sollempnita-

te, collecta, ad susceptionem et laudem Nicephori, a palatio usque ad sanctam Sophiam, quasi pro muris, viæ margines tenuit, clypeolis tenuibus satis et spiculis vilibus dedecorata. Accessit et ad dedecoris hujus augmentum, quod vulgi ipsius potior pars, ad laudem ipsius nudis processerat pedibus. Credo sic eos putasse sanctam ipsam potius exornare προελυσσιν. Sed et optimates sui, qui cum ipso per plebeiam et discalceatam multitudinem ipsam transierant, magnis et nimia vetustate rimatis tunicis erant induti. Satis decentius cotidiana veste induti procederent. Nullus est cujus atavus hanc novam haberet. Nemo ibi auro, nemo gemmis ornatus erat, nisi ipse solus Nicephorus, quem imperialia ornamenta, ad majorum personas sumpta et composita, fœdiorem reddiderant. Per salutem vestram, quæ mihi mea carior exstat, una vestrorum pretiosa vestis procerum, centum horum et eo amplius pretiosior est! Ductus ego ad προελυσσιν ipsam, in eminentiori loco juxta psaltas, id est cantores, sum constitutus.

10. Cumque quasi reptans monstrum illud procederet, clamabant adulatores psaltæ: *Ecce venit stella matutina, surgit Eous, reverberat obtutu solis radios, pallida Saracenorum mors, Nicephorus μίδων*, id est princeps! Unde et cantabatur: *μίδωντι*, id est principi, Nicephoro, *πολλά ἔτη*, id est plures anni sint (165)! *Gentes, hunc adorate, hunc colite, huic tanto colla subdite!* Quanto tunc verius canerent: Carbo extincte veni, *μῆλλε*, anus incessu, Sylvanus vultu, rustice, lustrivage, capripes, cornute, bimembris, setiger, indocilis, agrestis, barbata, dure, villosa, rebellis, Cappadox! Igitur falsidicis illis inflatus nœniis, sanctam Sophiam ingreditur, dominis suis imperatoribus se a longe sequentibus et in pacis osculo ad terram usque adorantibus. Armiger hujus sagitta calamo immissa seram ⁴⁸⁷ (166) in ecclesia ponit, quæ prosequitur, quo nimirum tempore imperare cœperit, et sic aeram, qui id non viderunt, intelligunt.

11. Hac eadem die convivam me sibi esse jussit. Non ratus autem me dignum esse cuiquam suorum præponi procerum, quintus decimus ab eo absque gausape sedi; meorum nemo comitum, non dico solum mensæ non assedit, sed neque domum, in qua conviva eram, vidit. Qua in cœna temporis satis, et obscena, ebriorum more, oleo delibuta, alioque quodam deterrimo piscium liquore aspersa, multa super potentia vestra, multa super regnis et militibus, me rogavit. Cui cum consequenter et vero responderem,

VARIE LECTIONES.

⁴⁸⁴ al. optimum arrabonem BAR. ⁴⁸⁵ scil. dimiserit? reliquerit? ⁴⁸⁶ romanus C. ⁴⁸⁷ al. aram C.

NOTÆ.

(163) Vide Antapod. v, c. 14.

(164) Cf. Constantini Porphyrogeniti librum De ceremoniis aulæ Byzantinæ, l. 1, c. 9.

(165) Codinus Curopal. lib. De offic. aulæ Constantinop. ἀμα δυντῶ τὸν βασιλέα φανῆναι, οἱ ψάλται αὐτίκα ψάλλουσι τὸ πολυχρόνιον, simul atque apparet

imperator, cantores statim canunt, ad multos annos, quod Curopalata vocat πολυχρονίειν, et ipsam actionem seu cantionem multos annos precandi, πολυχρόνισμα. C.

(166) Id est annum imperii.

« Mentiris! ait, domini tui milites equitandi ignari, pedestris pugnae sunt inscii, seutorum magnitudo, Ioricarum gravitudo, ensium longitudo, galearumque pondus neutra parte eos pugnare sinit, ac subridens: Impedit, inquit, eos et gastrimargia, hoc est ventris ingluvies; quorum Deus venter est; quorum audacia, crapula; fortitudo, ebrietas; jejunium dissolutio; pavor, sobrietas. Nec est in mari domino tua classium numerus. Navigantium fortitudo mihi soli inest, qui eum classibus aggrediar, bello maritimas ejus civitates demoliar, et quae fluminibus sunt vicinas redigam in favillam. Quis, cedo, mihi etiam in terra copiarum paucitate resistere poterit? Filius non abfuit ⁴⁸⁸, uxor non defuit; Saxones, Suevi, Bagoarii ⁴⁸⁹, Italici omnes cum eo adfuerunt, et cum civitatulam unam sibi resistantem capere nescirent, immo nequirent, quomodo mihi resistens venienti, quem tot copiae prosequuntur,

Gargara (167) quot segetes, quot habet Methymna race-
[mos,
Quot caelum stellas, quot mare in flatibus undas! »

12. Cui cum respondere et apologoticum, dignum inflatione hac, evomere ⁴⁹⁰ vellem, non permisit; sed adjicit quasi ad contumeliam: » Vos non Romani, sed Longobardi estis! » Cui adhuc dicere volenti, et manu, ut tacerem, innuente, commotus inquam: « Romulum fratricidam, ex quo et Romani dicti sunt, porniogenitum, hoc est ex adulterio natum, chronographia innotuit; asylumque sibi fecisse, in quo alieni aeris debitores, fugitivos servos, homicidas, ac pro reatibus suis morte dignos suscepit, multitudinemque quandam talium sibi ascivit, quos Romanos appellavit; ex qua nobilitate propagati sunt ipsi, quos vos kosmocratores, id est imperatores, appellatis; quos nos, Langobardi ⁴⁹¹, scilicet, Saxones, Franci, Lotharingi, Bagoarii ⁴⁹² Suevi, Burgundiones, tanto dedignamur, ut inimicos nostros commoti nil aliud contumeliarum, nisi: Romanel dicamus, hoc solo, id est Romanorum nomine, quicquid ignobilitatis, quicquid timiditatis, quicquid avaritiae, quicquid luxuriae, quicquid mendacii, immo quicquid vitiorum est, comprehendentes. Imbelles vero nos et equitandi inscios quia dicis, si Christianorum peccata promerentur, ut in hac austeritate perdures, quales vos estis quamve pugnaces nos simus, bella proxima demonstrabunt. »

13. Talibus Nicephorus exacerbatus dictis, manu silentium indixit, mensamque sine latitudine longam auferri, meque in invisam domum, seu, ut verius fatear, carcerem, reverti praecipit. Ubi post biduum, cum indignatione tum aestu et sibi, magno sum languore affectus. Sed et asseclarum meorum nemo exstitit, qui non eodem ebriatus poculo, diem sibi

ultimum imminere formidaret. Cur, quaeso, non aegrotarent, quibus erat potus pro optimo vino salsugo, pro culcitra non fenum, non stramen, non saltem terra, sed durum marmor, pro cervicali lapis? quibus patula domus non calorem, non imbrem, non frigus arcebat. Ipsa, si vellet, salus his circumfusa, ut vulgo loquimur, eos salvare non posset. Proprio ergo atque meorum debilitatus angore, convocato ad me custode, immo persecutore, meo, non precibus solum, sed pretio obtinui, ut epistolam meam hunc modum continentem Nicephori fratri deferret:

14. « Leoni coropalati et logothetae τοῦ δρόμου (168) Liudprandus episcopus. Si imperator serenissimus petitionem, ob quam veni, perficere cogitat, non fatigant me, quas hic sustineo, passiones; litteris solummodo meis et nuntio ut instruat dominus meus, me hic moram ab re non facere. Quod si secus res sese habet, navis est ⁴⁹³ hic Veneticorum oneraria, quae ⁴⁹⁴ proficisci festinat; hanc me aegrotum ingredi sinat, ut si dissolutionis meae tempus advenit, cadaver meum genitale saltem solum suscipiat. »

15. Quas cum legisset, se post quatrimum me jussit adire. Sederunt cum eo ad disceptationem vestram, secundum eorum traditionem, sapientissimi viri, Attico pollentes eloquio, Basilus parakinumenos ⁴⁹⁵, proto a secretis protovestiaris, et duo magistri, quorum hoc fuit narrationis initium: « Quid causae sit, quare te huc fatigasti, frater, edissere. » Quibus cum parentelae gratia, quae esset occasio infinitae pacis, edicerem, inquit: « Inaudita res est, ut porphyrogeniti porphyrogenita, hoc est in purpura nati filia in purpura nata, gentibus misceatur. Verum quia tam excellentem rem petitis, si datis quod decet, accipietis quod libet; Ravennam scilicet et Romam cum his omnibus continuatis, quae ab his sunt usque ad nos. Si vero amicitiam absque parentela desideratis, Romam liberam esse dominus tuus permittat; principes autem, Capuanum scilicet et Beneventanum, sancti nostri imperii olim servos, nunc rebelles, servituti pristinae tradat. »

16. Quibus: « Dominum meum, inquam, potentiores habere Schlavos Petro Bulgarorum rege, qui Christophori imperatoris filiam in conjugium duxit, etiam ipsi non ignoratis! — Sed Christophorus, aiunt, non porphyrogenitus fuit. »

17. « Romam vero, inquam, quam vos liberam esse velle perstreptis, cui servit? cui tributa persolvit? Nonne prius meretricibus serviebat? et vobis dormientibus, immo non valentibus, dominus meus imperator augustus a tam turpi servitute liberavit? Constantinus imperator augustus, qui hanc ex suo nomine condidit civitatem, sanctae apostolicae Ro-

VARIAE LECTIONES.

⁴⁸⁸ adfuit C. ⁴⁸⁹ boarii C. ⁴⁹⁰ emovere C. ⁴⁹¹ longobardi C. ⁴⁹² bagoarii C. ⁴⁹³ et C. ⁴⁹⁴ onerariaque C. ⁴⁹⁵ paracknoumenos C.

NOTAE.

(167) Ovid. De arte amandi I, 56.

(168) Logotheta τοῦ δρόμου Joannes Zimisca fuit, Nicephori successor, de quo Zonaras: τῆς στρα-

τιωτικῆς ἀρχῆς παύσας αὐτὸν (Nicephorus) εἰς πολιτικὴν μετατιθεῖν λογοθέτην τοῦ δρόμου. C.

manæ ecclesiæ, ut erat kosmocrator, multa donaria contulit, non in Italia solum, sed in omnibus pene occidentalibus regnis, necnon de orientalibus atque meridianis, Græcia scilicet, Judæa, Perside, Mesopotamia, Babylonia, Ægypto, Libya, ut ipsius testantur privilegia, quæ penes nos sunt. Sane quicquid in Italia, sed et ⁴⁹⁶ in Saxonia, Bagoaria ⁴⁹⁷, omnibus domini mei regnis est, quod ad apostolorum beatorum ecclesiam respicit, sanctissimorum apostolorum vicario contulit. Et si est, ut dominus meus ex his omnibus civitates, villas, milites aut familiam obtineat, Deum negavi. Cur imperator vero non itidem facit, ut ea, quæ suis insunt, regnis, apostolorum ecclesiæ reddat, et per laborem atque munificentiam domini mei ditem et liberam, ditio- rem ipse ac liberio- rem reddat? »

18. « Sed hoc, ait Basilius parakinumenos ⁴⁹⁸, faciet, cum ad nutum suum Roma et Romana Ecclesia ordinabitur. » Tum : « Homo, inquam, quidam, multam ab alio passus injuriam, his Deum aggressus est verbis : *Domine, vindica me de adversario meo!* Cui Dominus : *Faciam, inquit, in die cum reddam unicuique secundum opera sua!* At ille : *Quam tarde!* inquit!

19. Tunc omnes præter fratrem cachinno commoti, disceptationem dimiserunt, meque in invisam domum reduci præceperant, magna- que custodiri cautela usque in sanctorum apostolorum religiosis cunctis celebrem diem. Qua celebritate me satis ægrotum, necnon et Bulgarorum nuntios, qui pridie venerant, ad sanctos apostolos sibi obviare præcepit (*Jun. 29*). Cumque post næniarum garrulitatem et missarum celebrationem ad mensam invitaremur, in ceteriori mensæ margine, quæ erat sine latitudine longa, Bulgarorum nuntium, Ungarico more tonsum, ænea catena cinctum, et ut mens mihi suggerit, catechumenum, mihi præponit; ad vestram plane, domini mei augusti, contumeliam. In vobis contemptus, in vobis spretus, in vobis abjectus. Sed gratias ago domino Jesu Christo, cui vos servitis omni spiritu vestro, quod habitus sum pro nomine vestro dignus contumelias pati. Verum, domini mei, meam non considerans sed vestram injuriam, mensam reliqui. Cumque indignans abire vellem, Leo coropates, imperatoris frater, et proto a secretis Simeon, pone me sequuntur, hæc latrantes : « Cum Christophori filiam Petrus, Bulgarorum vasileus, conjugem duceret, symphona, id est consonantia scripta, juramento firmata sunt, ut omnium gentium apostolis, id est nuntiis, penes nos Bulgarorum apostoli præponantur, honorentur, diligantur. Bulgarorum ille apostolus, quamquam, ut dicis et verum est, tonsus, illotus, et catena ænea cinctus sit, patricius tamen est, cui episcopum præponere, Francorum præser-

tim, nefas decernimus, judicamus. Et quoniam te id indigne ferre cognoscimus, non te nunc, ut putas, ad hospitium redire sinimus, sed in diversorio quodam cum imperatoris servis cibum gustare compellimus. »

20. Quibus ob incomparabilem cordis dolorem nil respondi, sed quæ jusserant feci; indignum ⁴⁹⁹ judicans mensam, qua non dico mihi, id est Liudprando episcopo, sed Bulgarorum nuntius vestro præponitur nuntio. Sed lenivit dolorem meum imperator sanctus munere magno, mittens mihi ex delicatissimis cibis suis hædum pinguem, ex quo ipse comederat; allio, cepe, porris laute suffarcinatum, garo delibutum, quem vestræ tunc mensæ inesse optavi, ut qui delicias sancti imperatoris faustas esse non creditis, saltem his perspectis crederetis.

21. Transactis ergo octo diebus, cum Bulgari jam abessent, putans me mensam magnificare suam, in eodem loco me satis ægrotum secum convivare coegit. Aduit cum pluribus episcopis et patriarcha (169), quibus præsentibus, plures mihi quæstiones de scripturis sacris proposuit, quas cum Spiritu sancto afflante eleganter exposui, novissime autem, ut de vobis ludum haberet, quas synodos haberemus rogavit. Cui cum Nicenam, Chalcedonensem, Ephesinam, Antiochenam, Carthaginensem, Ancyranam, Constantinopolitanam edicerem : « Ha! ha! he! ait, Saxoniam dicere es oblitus, quam si rogas cur nostri codices non habent, rudem esse, et ad nos necdum venire posse, respondeo. »

22. Cui inquam : « In quo membro regnat infirmitas, illud est cauterio exurendum. Hæreses omnes a vobis emanarunt, penes vos vigerunt; a nobis, id est occidentalibus, hic sunt jugulatæ, hic sunt occisæ. Romanam sive Papiensem synodum, quamquam essent sæpe, his non connumeramus. Romanus enim clericus, postmodum universalis papa, Gregorius, qui a vobis appellatus est Dialogus, Eutyrium Constantinopolitanum patriarcham hæreticum ab ejusmodi hæresi liberavit. Aiebat idem Eutyrius, nec solum aiebat, sed etiam docebat, clamabat, scriptitabat, nos in resurrectione non veram, quam hic habemus, sed fantasticam quandam carnem assumpturos; cujus erroris liber a Gregorio orthodoxe est combustus. Sed Evodius Papiensis episcopus, propter aliam quandam hæresim huc, id est Constantinopolim, a Romano est patriarcha directus, quam compressam in catholicam atque orthodoxam reformavit. Saxonum genus, ex quo sanctum lavacrum et Dei accepit notitiam, nulla est hæresi maculatum, ut ibi synodus fieret, qua errorem, cum nullus esset, corrigeret. Rudem quia dicis Saxonibus esse fidem, id ipsum et ego affirmo; semper enim apud eos Christi fides rudis est, et non vetus, ubi fidem opera

VARIE LECTIONES.

⁴⁹⁶ vocem adjeci. ⁴⁹⁷ bagoaria C. ⁴⁹⁸ parakimomenos C. ⁴⁹⁹ indignam legendum videtur C.

NOTÆ.

(169) Patriarcha hic fuit Polyuctus. C.

sequuntur. Hic fides non rudis sed vetus est, ubi A fidem opera non comitantur, sed quasi præ vetustate, ut vestis contempta, contemnitur. Sed hanc synodum factam esse in Saxonia certo scio, in qua tractatum est et firmatum, decentius ensibus pugnare quam calamis, et prius mortem obire quam hostibus terga dare. Quod vel tuus exercitus experitur! In corde meo dixi: et quam sint pugnaces, re ipsa experiatur!»

23. Verum hac eadem die, post meridiem, adeo impotentem et transfiguratum me revertenti ad palatium sibi præcepit occurrere, ut obviantes mihi quæ prius, in stuporem mentis mulieres versæ: *Mana, mana*⁵⁰⁰, clamabant, miseriam meam pugnis pectora tunsæ: Dicebatur: ταπεινὴ καὶ ταλαίπωρη! Cui⁵⁰¹, Nicephoro scilicet venienti, et vobis absentibus, qui tunc manibus in cælum erectis optaverim, proveniat utinam! Sed mihi velim credatis, ad risum me non parum illexit. Impatienti enim atque effreni insidens equo, satis parvus satis magno, puppam ipsum mens sibi depinxit mea, quam Schlavi vestri equino colligantes pullo, matrem præcedentem sequi effrenate dimittunt.

24. His expletis, ad concives et cohabitatores meos, quinque leones, in prænominatam invisam domum sum deductus, ubi post hebdomadarum spatium trium, nullius nisi meorum sum colloquio visitatus. Qua ex re, Nicephorum nunquam me velle dimittere, mens sibi depinxit mea, ac tristitia immodica languorem languori adeo superimposuit, ut vita excederem, nisi mihi hanc Dei genitrix a creatore et filio suo precibus obtineret; quemadmodum, non fantastica sed vera, est mihi visione monstratum.

25. His ergo tribus hebdomadibus habuit Nicephorus extra Constantinopolim metastasin, id est stationem, in loco qui dicitur Ἐκ πηγῶν, id est Ad fontes, eodemque me venire præcepit. Et cum tam languidus essem, ut non solum statio, sed ipsa etiam sessio gravis mihi moræ videretur, discooperto capite, quod malæ valetudini meæ nimis contrarium erat, ante se me stare coegit; cui et ait: « Domini tui regis Ottonis nuntii, qui præterito te præcesserant anno, juramento mihi promiserunt, et jurisjurandi litteræ impresentiarum sunt, nunquam illum in aliquo nostrum scandalizare imperium. Vis majus scandalum, quam quod se imperatorem vocat, imperii nostri themata sibi usurpat? Utraque non sunt ferenda; et si utraque importabilia, istud est non ferendum, immo nec audiendum, quod se imperatorem nominat. Sed si confirmas eadem quæ ipsi fecerunt, fortunatum te atque locupletem imperii nostri majestas cito dimittet.» Id autem eo non dixit,

ut vos, si mea hoc stultitia faceret, conservatos sperarem, sed voluit habere præ manibus quod in laudem suam et contumeliam nostram ostenderet futuris temporibus.

26. Cui inquam: « Nuper sanctissimus dominus meus, ut est sapientissimus et spiritu Dei plenus, hæc prænoscentis quæ asseris, ne terminos, quos constituit mihi, transcenderem, ἐντολίνα, id est præceptum, conscripsit, quod et sigillo signavit suo, ne secus facerem.» Scis, domine mi auguste, qua id fiducia dixerim. « Ἐντολίνα istud in medium profertur, et quicquid jusserit, juramento a me tibi firmetur. Sed præteriti nuntii præter jussionem domini mei promiserunt, juraverunt, conscripserunt. Ita est, ut Plato ait: Causa penes optantem. Deus extra culpam.»

27. His expletis, ventum est ad nobilissimos principes Capuanum et Beneventanum, quos ipse servos nominat, et ob quos intestinus ipsum agitat dolor. « Servos, inquit, meos dominus tuus in tutelam recipit suam; quos si non dimiserit et in pristinam servitutem redegerit, nostra amicitia carebit. Ipsi in imperium nostrum ut recipiantur, flagitant; sed recusat eos nostrum imperium, ut cognoscant et experiantur quam periculosum sit servos a dominis declinasse, servitutem effugere. Et est decentius domino tuo, ut mihi eos tradat amicus, quam mihi dimittat invitus. Experientur plane, vita comite, quid sit herum fallere, quid sit servitutem deserere; et, ut puto, sentiunt nunc quod dico, operantibus hoc nostris, qui sunt ultra mare, militibus.»

28. Quibus respondere me non permisit; sed abire cupientem, ad mensam suam redire præcepit. Cui pater (170) assedit homo, ut mihi videbatur, natus centum quinquaginta annis. Cui itidem, ut filio, Græci in laudibus, immo, in ventis suis, Deus annos ut multiplicet, conclamant. Qua in re, quam sint Græci stulti, quamve hujus gloriæ amatores, quamve adulatores, quam cupidi, hinc colligere possumus: optant soli non sola, sed silicernio (171), quod naturam ipsam non pati certo sciunt; gaudet et silicerniam ea sibi optari, quæ nec Deum facere, nec sibi⁵⁰² prodesse sed obesse, etiam si faceret, novit. Quod quæso Nicephorum gaudere pacis⁵⁰³.... illum et phosorum clamabant. Impotentem virilem, stultum sapientem, brevem magnum, nigrum album, peccatorem sanctum dicere, mihi credite, non laus sed contumelia est. Et qui aliena magis gaudet sibi acclamari quam propria, avibus omnino est similitis, quarum intuitum nox illuminat, dies cæcat.

29. Sed redeamus ad rem. Hæc in cœna⁵⁰⁴, quod prius non fecerat, voce elata⁵⁰⁵ beati Joannis Chry-

VARIE LECTIONES.

⁵⁰⁰ id est, mater, mater BAR. ⁵⁰¹ Cui? N. s. v. et v. absentibus. Quid C. ⁵⁰² tibi C. ⁵⁰³ Hic deest aliquid C. ⁵⁰⁴ cœna C. ⁵⁰⁵ al. voscelatus, ex quo corrigo voce elata. CAN. qui voce Latina in textu habet.

NOTÆ.

(170) Fuit is Bardas, quem Nicephorus imperium adeptus Cæsarem salutavit. CAN.

(171) Seni decrepito.

sostomi homiliam in apostolorum actibus legere jussit. Post cujus lectionis terminum, cum ad vos redeundi licentiam quærerem, capite se ita facturum innuens, recipi me ad concives et cohabitatores meos leones persecutori meo indixit. Quod cum fieret, non sum ab eo visus usque in tertio decimo Calendas Augusti (*Jul.* 20), sed diligenter custoditus, ne cujuspiam fruerer sermone, qui suos mihi actus indicaret. Interea Grimizonem, Adelberti nuntium, se adire jussit, quem cum navali suo exercitu redire præcipit. Fuerunt chelandia 24, Rusiorum ⁵⁰⁶ naves 2, Gallicæ 2; si plus miserit, quas non viderim, nescio. Vestrorum, Domini mei imperatores augusti, militum fortitudo non eget, ut adversariorum impotentia animetur; quod in his sæpe expertum est gentibus, quarum etiam ultimi et cæterorum comparatione impotentes, Græcam fortitudinem straverunt, tributariam fecerunt. Sicut enim vos non tererem, si fortissimos illos et Alexandro Macedoni similes prædicarem, sic et vos non ⁵⁰⁷ instigo, cum impotentiam eorum, quæ vera est, narro. Mihi credatis velim, et credetis scio, omnem ipsum exercitum quadringentis vestris ⁵⁰⁸, si fossa murive non impediunt, posse occidere, cui exercitui, ut puto ad contumeliam vestram, hominem quandam — sed quandam eo dixi, quia mas esse desiit, mulier fieri nequit — præposuit. Adelbertus octo milia loricatorum se habere Nicephoro mandavit, quibuscum, Argivo adminiculante exercitu, vos fugare aut sternere dicit, rogavitque æmulum vestrum, ut pecunia illi mitteretur, qua illos avidius ad pugnam instigaret.

30. Sed nunc, domini mei,

Accipite (172) insidias Danaum, et crimine ab uno Discite omnes.

Nicephorus mancipio illi, cui collectitium atque conductitium commendavit exercitum, pecuniam satis magnam hac ratione dedit, ut si Adelbertus cum septem milibus loricatorum et eo amplius, sicut mandavit, se adierit, tancondativum eis illud distribuat, Cona frater suus cum ipso et Argolico exercitu vos impugnet, Adelbertus vero Bareis diligenter custodiatur, donec potitus victoria frater redeat. Quod si veniens tot hominum milia non duxerit, ut capiatur, vinciatur, vobisque eo venientibus tradatur, insuper et pecunia quæ ei debebatur vestras in manus conferatur, edixit. O bellatorem! o fidelem! **D** Prodere cupit, cui ⁵⁰⁶ defensorem parat; defensorem parat, quem perdere cupit; in neutro fides, in utroque infidelitas; fecit, quo non eguit, eguit, quod non fecerat. Sed esto; facerit, ut Græcos decuit! Nos ad propositum redeamus.

31. Quartodecimo Calendas Augusti (*Jul.* 19)

A collectitium ipsum navalem exercitum, me ab invisa domo spectante, dimisit. Decimo tertio autem (*Jul.* 20), quo die leves Græci raptionem Helias prophetæ ad cælos ludis scenicis celebrant, me se adire præcepit, cui et ait: « Imperium nostrum copias in Assyrios ducere cogitat, non super christicolas, quemadmodum dominus tuus. Præterito quippe anno id ipsum facere volui, sed audito quod dominus tuus imperii nostri terram invadere vellet, dimissis Assiriis, illum versus habenas retorsimus; obviavitque nobis in Macedonia Dominicus Venedicus, nuntius suus, qui multo labore et sudore nos, ut revertemur, delusit, jurejurando nobis affirmans, nunquam dominum tuum esse id cogitaturum, nedum facturum. Revertere ergo — quod cum audissem tacitus Deo gratias! dixi — et hæc atque hæc tuo domino nunciato; si me compotem facerit, ipse redito. »

B 32. Cui: « Jubeat, inquam, sanctissimum imperium ⁵¹⁰ tuum, me in Italiam cito advolare, certa ratione, quod dominus meus, quæ vult imperium tuum, compleat, et lætus ergo ad te redeam. » Quod qua mente dixerim, nec ipsum, proh dolor! latuit. Nam subridens, simul capite innuit, meque terra ⁵¹¹ tenus se adorantem atque abeuntem extra, foris manere, atque ad cœnam, allio et cepa bene olentem, oleo et garo sordidam, venire præcepit; magnisque die illa effeci precibus, ut munus meum, quod sæpe aspernatus erat, dignaretur accipere.

C 33. Residentibus itaque nobis ad mensam sine latitudine longam, pallingi ⁵¹² latitudine tectam, longitudine seminudam, ex Francis, quo nomine tam Latinos quam Teutones comprehendit, ludum habuit; rogavitque me, ut, quo in loco episcopatus mei civitas esset, quoque nomine frueretur, edicerem. Cui: « Cremona, inquam. Eridano fluviorum Italiae regi satis vicina. Et quia imperium tuum chelandia eo mittere properat, prosit mihi te vidisse, prosit agnovisse! Da pacem loco, ut per te saltem possit subsistere, qui tibi non potest resistere! » Sed vaser ille hæc *εἰρωνικῶς* me dixisse cognovit, submissoque vultu se ita facturum promisit, juravitque mihi per sancti sui virtutem imperii nil me mali passurum, sed prospere suis chelandiis usque in Anconitanum portum cito perventurum; et mihi id tunse digitis pectore juravit.

D 34. Verum quam impie pejeraverit, animadvertite. Hæc acta, hæc dicta sunt decimo tertio Calendas Augusti, secunda feria (173), quo ex die usque in nonum stipendiorum nihil ab eo recepi, cum tanta esset Constantinopoli fames, ut viginti quinque assecclas meos et quatuor custodes Græcos tribus aureis una cœna nequirem reficere. Quarta feria ipsius

VARIE LECTIONES

⁵⁰⁶ ita correxi. Russorum C. ⁵⁰⁷ deest C. ⁵⁰⁸ scilicet vos ⁵⁰⁹ al. qui C. ⁵¹⁰ Imperatorem C. ⁵¹¹ contra C. ⁵¹² al. palli. al. palmi C.

NOTÆ.

(172) Virg. Æn. II, 65

(173) Vere hoc anno dies XIII Kal. Aug. in secundam feriam incidit.

hebdomadæ (*Jul.* 22) Nicephorus Constantinopolim A egreditur, in Assyrios profecturus.

35. Quinta feria (*Jul.* 23) frater suus me accersivit, quem ita convenit : « Sancto imperatore præmisso, domi hodie dispositionis ejusdem causa substiti ; nunc si te sanctum imperatorem vicendi desiderium obtinet, et si quidquam, quod necdum prodideris, habes, edissere. » Cui inquam : « Neo sanctum imperatorem videndi, nec rei novæ narrandæ habeo causam ; unum hoc peto, secundum sancti imperii promissionem utchelandiis in Anchonitanum portum usque deducat. » Quo audito — ut sunt Græci per caput alterius semper jurare parati — per imperatorium caput, per vilam propriam, per liberos, quos Deus ita, ut verum dixit, conservet, se id completurum, jurare cœpit. Cui. cum : « Quando ? » dicerem, « Mox discedente, inquit, imperatore ; Delongaris enim, sub cujus manu navium est omnis potestas, recedente sancto imperatore, curam tui aget. » Hac speludificatus, lætus ab eo recessi,

36. Post sequentem vero diem, sabbatho scilicet (*Jul.* 24), in Umbriam, qui est locus decem et octo miliaribus Constantinopoli distans, Nicephorus me accersiri jubet ; cui et ait : « Putabam te quidem virum magnum et honestum ea gratia huc venisse, ut, completa omnimodo voluntate mea, perpetuam inter me et dominum tuum constitueres amicitiam. Et quoniam ob cordis tui duritiam id facere nolis, unum saltem quod facere justa ratione possis, efflito ; scilicet dominum tuum principibus Capuano et Beneventano, servis meis, quos oppugnare dispono, nullum consilium collaturum. Sua qui non largitur, nostra saltem dimittat. Nota ⁵¹³ res est, quod eorum patres et avi nostro imperio tributa dederunt ; at id istos brevi tempore facturos, imperii nostri exercitus laborabit. »

Cui inquam : « Principes isti appeime nobiles et domini mei sunt milites ; qui si senserit exercitum tuum super eos irruere, eis copias mittet, quibuscum tuos contere, et duo illa themata, quæ ultra mare habes, tibi prævalebunt auferre. » Tunc bufonis in modum tumefactus et commotus : « Discede, inquit. Per me, per qui me talem genuere parentes (174), faciam ut aliud dominus tuus, quam desertores servos defendere, cogitet. »

37. Cumque abirem, jussit interpreti me sibi convivam fieri ; accitisque eorundem principum fratre et Bysantio Barisiano, magnas in vos gentemque Latinam et Teutonicam contumelias evomere jussit. Verum cum a sordida cœna ⁵¹⁴ ipse discederem, nuntiis interpositis clam mihi mandaverunt et jura-

verunt, se quæ latraverant non sponie, sed imperatore volente et comminante, dixisse. Sed et idem Nicephorus in eadem cœna me interrogavit, si vos perivolia, id est briolia (175) vel si in perivoliis onagros vel cætera animalia haberetis ? Cui cum, vos brolia et in broliis animalia, onagris exceptis, habere, affirmarem : « Ducam te inquit, in nostrum perivolium, cujus magnitudinem et onagros, id est sylvestres asinos, te vidisse miraberis » Ductus itaque in perivolium satis magnum, montuosum, fructuosum, minime amœnum ⁵¹⁵, cum pileatus equitarem, meque coropalates a longe prospiceret, filio celeriter directo mihi mandavit fas non esse quempiam, ubi imperator esset, pileatum, sed teristratum incedere. Cui : « Mulieres, inquam, nostræ tiaratae et teristratae, viri equitant pileati. Nec decet vos compellere patrium me hic mutare morem, cum vestros, nos adeuntes, patrium morem tenere sinamus ; manicati enim, fasciati, fibulati ⁵¹⁶, criniti, talari tunica induti, penes nos equitant, incedunt, mensæ assident, et, quod nostris omnibus nimis turpe videtur, ipsi soli capite aperto imperatores nostros deosculantur. — Quod non amplius fieri Deus permittat ! tacitus dixi. — Revertere ergo ! » inquit.

38. Quod cum facerem, occurrunt mihi commisti capreis, quos ipsi dicunt onagri. Sed, quæso, quales onagri ? Quales sunt Cremonæ domestici. Color idem, forma eadem, auriti itidem, vocales similiter cum rudere incipiunt, magnitudo non dispar, velocitas una, dulces lupis æque. Quos cum viderem, coequitanti Græco inquam : « Hujusmodi nunquam in Saxoniam vidi. Si, inquit, dominus tuus sancto imperatori morigeratus fuerit, multos illi hujusmodi dabit, eritque illi non parva gloria, cum ipse possidebit, quod nemo dominorum decessorum suorum vidit. » Sed mihi credite, domini mei augusti, confrater et coepiscopus meus dominus Antonius (176) potest non inferiores dare, ut commercia testantur, quæ fiunt Cremonæ ; atque ipsi non onagri sed domestici, non vacui sed onerati, procedunt. Sed cum ea superius scripta verba idem Nicephoro nuntiasset, transmissis mihi duabus capreis, ut abirem, licentiam dedit. In crastinum autem Syriam versus profectus.

39. Sed cur exercitum nunc ⁵¹⁷ in Assyrios duxerit, quæso advertite. Habent Græci et Saraceni libros, quos *ὄρασεις*, sive visiones, Danielis vocant, ego autem Sibyllanos ; in quibus scriptum reperitur quot annis imperator quisque vivat ; quæ sint futura, eo imperitante, tempora ; pax, an simulas ; secundæ Saracenorum res, an adversæ. Legitur ita-

VARIE LECTIONES.

⁵¹³ Nova C. ⁵¹⁴ cœna sæpius C. ⁵¹⁵ amœnum C. ⁵¹⁶ al. vipolati C. ⁵¹⁷ non C.

NOTÆ.

(174) Virg. n. 1, 606.

(175) Περὶ βολια, luci ferarum muris aut sepibus

cincti.

(176) Episcopus Brixiensis.

earmine prosaque contextam, » etc. Distincta autem non esse opera Sigebertus diserte ait, historiam scilicet eum scripsisse *De gestis regum et imperatorum sui temporis, quam attulavit Antapodosim, id est retributionem*. Similiter Trithemius. Constatque ex laudato libri III prologo; quem tamen, nisi fallor, inepte affixere huic libro transcriptores, cum quinto debuissent. Ratio palam est. Nihil enim de Berengarii rebus continet vel tertius vel quartus historiae liber, quibus retributum Berengario pro malefactis sive retaliatum ab auctore dici valeat. Quinti aliqua et sexti ea quæ supersunt capita usque ad quintum, omnino Berengarium sonant. Quare acephalam, ut ex principio satis perspicuum est, historiam remansisse quoque, aut saltem ad nos pervenisse mutilam, sine videlicet multatam, certo certius est, : quemadmodum et continuasse eam, quæ in fine desideratur, partem, scelera omnia Berengarii usque ad ejus postremam ab Italia ejectionem et Ottonis coronationem.

25. Sed quod in prologo ad *Antidosin* dicitur de loco exaratae a se hujus historiae, certe mihi crux est, nec video hic sistere ullum Liutprandi rerum descriptorem. « Denique quod in captivitate seu peregrinatione libellus hic conscriptus dicatur, praesens indicat exsulatus; coeptus quippe in Franconovord (*Erancfort*, hodie Franconiae civitate) qui est viginti milliariis locus a Mogantia distans, in Paxu insula nongentis, et eo amplius a Constantinopoli milliariis, usque hodie, inquit, exaratur. » Insula hæc *Paxu*, sive insulae *Paxæ*, juxta Corcyram insulam in Ionio mari sunt, *Paxu* major, *Antipaxu*, minor, dictæ: quo appellere navim potuit qui Constantinopolim navarchus Liutprandum vectabat.

26. Sed qualinam ex duabus legationibus eo directis hocce conveniat quo scriptioni vacabat tempus; hoc opus, hic labor. Neutri enim convenit. Priori namque intentus Liutprandus in gratia vigeat Berengarii, cujus nempe nomine Constantinum adierat: tantum abest ut sub hoc tempus dehonestare queat (quod in prologo facit *Antidosin*) honorem hujus muneris exsiliis nomine, aut dominum adhuc beneficium tyranni compellatione. Posteriorem ad Nicephorum Phocam, creatus jam Cremonensis praesul, obivit Ottonis nomine, post pulsum regno ac fortasse in orbitate mortuum, Berengarium anno 968, cujus dignitatis nec vola apparet vestigiumve in hoc prologo. Et huic tempori adhuc minus convenit lamentatio ejusdem prologi adversus Berengarium, tanquam praesentem, atque etiamnum rerum potentem tyrannum. Quare si prologum hunc, signataque in eo, cum coeptæ, tum continuatae historiae loca non improbamus, necesse est mediam, inter duas prius memoratas, saltim usque ad Graeciae occidentales plagas ac mare Ionium Liutprandi peregrinationem, quo tempore Berengarium fugiebat, hoc est circa annum saeculi quinquagesimum quartum admittere; eo enim anno extinctus fuit Albericus marchio Romae tyrannus, cujus recentis obitus libri III, cap. 43, auctor meminit.

27. Tertio, legi se facere, Tractemundus ait, inter afflictos Muzarabes Granatenses S. pontificis Adriani epistolam, quam de hoc argumento ad Egilonem Illiberitanum episcopum olim dederat. Quando nam? Anno 748 respondebit hic ipse Liutprandus. Nam id contigisse hoc anno disertis in Chronico verbis monet (anno 748 n. 224). Tu vero huic nugatori nuntium remittes, quancumque animo adverteris Adrianum papam hujus nominis primum, non ante annum 772 creatum pontificem fuisse. Quem anachronismum hic taxamus, licet non sit epistolæ, quia epistolæ auctor unus idemque cum Chronici auctore, etsi duo videantur, eadem vehuntur navi.

28. Quarto erroribus attribuo, quod S. Jacobi Hispani confessoris in Piceno prima die Novembris sancto mortui vitam a Liutprando exscriptam ad se mitti Tractemundus exoptet. Hujus enim sancti Ja-

cobi confessoris nulla vel in antiquis vel in recentibus sanctorum catalogis mentio.

29] Affectatio autem inculcandi absque idonea rationis ulla res, epistolæ novitatem, atque impotens desiderium auctoris ejus clamant asserendi ac stabilendi momenta historiae quaedam, quæ vulgo credi summe voluit. Hujusmodi sunt distinctio facta inter municipium Eliberitanum atque oppidum Granatam Cæciliæ primi ejus episcopi mentio, primitialis et patriarchalis Toletani episcopi dignitatis im portuna intimatio, lecti a se una cum Liutprando Boetii *Consolationis* libri, dum alter presbyter, subdiaconus alter Toleti agerent.

30. Et nonne talis nota illa est, pro asserendo vulgari Liutprandi nomine inscripto Chronico inepte adjuncta, qua petit ab eo Tractemundus ut Dextri et M. Maximi Chronica exscripta ad se quamprimum e Germania transmittat, quæ nunquam in Hispania reperire poterat? « Et de tuo, inquit, addas ab anno 612, ubi finivit Maximus, usque ad tua tempora, hoc est ad annum 960. » Potuitne designari expressius, addo et cum putidiori affectatione, pseudo-chronicon ad hunc usque annum a ficulneo artifice continuatum? Certe verus Tractemundus, usque ad nostra, vel tua tempora, dixisset tantum, uti supra notavimus.

31. Quid autem absurdi non continet a Liutprando extero homine, tam longeque ab Hispania dissito, Hispanum atque Hispaniæ incolam Tractemundum desiderare ac petere, ut Chronicon Hispaniæ plus quam trecentorum annorum, hoc est Maximi continuationem, tam citoque conficeret; cum praesertim ille civium Toletanorum veterum amicorum ope etiam Granatæ positus thesaurum illum ditissimum bibliothecæ templi S. Justæ, quem edeo frequenter laudaret solet jactareque Julianus, exoutere posset; sibi que et aliis, præ quovis peregrino, quem peno istud Toletano-ficulnum instruere haud poterat, morem gerere ac satisfacere?

32. Nec sine censura transigi debet quod Tractemundus inscribat epistolam Liutprando diacono Ticinensi et subdiacono Toletano, quasi aliquid apponeret diaconatus ordini subdiaconatus ordo, novæ neque tacendæ dignitatis, Subscriptio item illa: *Ecclesiae Illiberitinæ peccator episcopus* inepta, nec in usu fuisse videtur; cum vulgaris plurimum illa esset, potius personæ respectu non dignitatis. *Tractemundus peccator, Illiberitanæ Ecclesiae episcopus, aut indignus episcopus*, quomodo frequenter in conciliis legitur.

33. Adjungo his, Hieronymum Romanum de la Higuera hujusce tam operosæ ac multiplicis fabricæ, ut contendimus, architectum, nullam hujus prioris epistolæ mentionem fecisse in *Toletanæ urbis et regni Historia* adhuc inedita; cum posterioris Liutprandi ad Tractemundum responsoriæ non solum meminerit, sed eam quoque vulgari sermone translata libri... capiti inseruerit. Neque item codicem meum Estepanum illam habere, qui hanc habet, ea forma, quam statim ostendemus.

34. Jam enim, ad responsionem Liutprandi venientibus ea manifestioribus adhuc signis falsam, sive, quod temperantissime dicimus, majori ex parte auctam et adulteratam sese prodit. Si quid enim ex ea germanum, et Germanum, hoc est e Germania missum, superest, id totum e Latino vulgare fecit Hieronymus Romanus jam laudatus, partemque historiae suæ Toletanæ esse voluit. Quibus Hispanis ejus translationis verbis omnino respondet epistolæ codicis mei Estepani textus: fortissimum ut hinc argumentum nascatur, hunc primum esse conceptum sive Liutprandi ipsius, sive quod magis est ejus qui Liutprandum fingens sub larva ista posteritatis exhibere se ausus fuit. Quod cum representari omnium oculis magnum rei præjudicium contineat: age, hic triplici columnari ordine Hispanam primo loco Higuerae translationem; secundo Latinum simplex

diderunt, quanti nec ullum hujusmodi mortales sani capitis emerent. Nec infirmiori animo, eadem confirmati lectione, haud multo post magistro Exacontæ occurrunt; quem dum in fugam verterent, ejus copias omnibus modis contriverunt.

44. Est et aliud, quod nunc Nicephorum compulit copias in Assyrios ducere. Argorum enim omnem regionem instans tempus, Deo jubente, eo usque fames attrivit, ut neque tritici duo Papienses sextarii aureo comparentur, hocque ubi ubertas quasi regnat. Hanc pestem, muribus cooperantibus, ita dilatavit, ut messionis tempore quicquid ubique terrarum annonæ erat, minimo dato pretio, possessoriis ejulantibus, congregavit. Quod cum juxta Mesopotamiam faceret, ubi frugum copia muribus absentibus creverat, arenæ maris multitudini annonæ multitudinem cœquavit. Igitur cum vili hoc commercio turpiter fames ubi ubi desæviret, octoginta milia mortalium, obtentu militiæ, secum congregavit; quibus per continuum mensem, quod uno emerat aureo, duobus vendidit. Hæ sunt, domine mi, res, quæ Nicephorum copias in Assyrios nunc ducere compulerunt. Sed quales, quæso, copias? vere, inquam, non homines, sed hominibus similes; quibus lingua tantum procax, sed « frigida bello dextera (180). » Non inspicit in his Nicephorus qualitatem, sed solam quantitatem; quod quam periculosum illi sit, tum sero pœnitebit eum, cum imbelles plurimi, multitudine animati, a nostris per paucis bella scientibus, immo sitientibus, conterentur.

45. Cum obsideretis Bareas, trecenti tantum modo Ungari juxta Thessalonicam quingentos Grecos comprehenderunt et in Ungariam duxerunt. Quæ res, quia prospere successit, compulit ducentos Ungariorum: haud longe Constantinopoli in Macedonia similiter facere; ex quibus, cum incaute per angustam redirent viam, quadraginta sunt capti; quos nunc Nicephorus de custodia eductos, pretiosissimisque vestibus ornatos, patronos sibi et defensores paravit, secum in Assyrios ducens. Verum qualis sit ejus exercitus, hinc potestis conicere, quoniam qui cæteris præstant, Venetici sunt et Amalphantani⁵²³.

46. Nunc his omissis, quid mihi acciderit animadvertite. Sexto Kalendas Augusti (Jul. 27) extra Constantinopolim in Umbria a Nicephoro licentiam accepi ad vos redeundi. Cumque Constantinopolim venirem, Christophorus patricius eunuchus, qui Nicephori vicem eodem gerit, mihi mandavit non posse me tunc recedere, quia Saraceni tunc occupaverunt mare et Ungarii terram; expectandum mihi esse donec ipsi discederent. Sed utrumque, proh dolor! fuit mendacium. Tunc appositi sunt custodes, qui mihi et meis a domo mea exitum pro-

hiberent. Latinæ linguæ pauperes, qui me elemosinarum gratia adierunt, comprehendentes occiderunt, custodiæ tradiderunt; Græconolon meum, id est Græcæ linguæ gnarum, non permittebant egredi, saltem ut sumptus emeret, sed cocum solum Græcæ linguæ ignarum; qui non signorum signis, sed digitorum seu capitis nutibus, cum venditore emptor loquebatur, tantique nummis emebat quatuor, quanti Græconolon obsonium uno. Et cum amicorum quidam aromata, panes, vinum, poma mitteret, sole cuncta fundentes, nuntios colaphis satis oneratos dimiserunt. Et nisi divina pietas parasset in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me (181), una mihi parata mors foret accepta. Sed qui permisit templari, dedit tunc misericorditer pati. Hujusmodi me periculum secundo Norarum Junii usque ad sextum Nonas Octobris Constantinopoli, diebus scilicet centum viginti, maceravit.

47. Verum ut auferentur calamitates meæ, in Assumptione sanctæ Dei genitricis et virginis Mariæ (Aug. 15), meo omine non bono venerunt domni⁵²⁹ apostolici et universalis papæ Johannis nuntii cum litteris, quibus rogabant Nicephorum imperatorem Græcorum, ut parentela firmamque amicitiam faceret cum dilectio spiritalique filio suo Ottone Romanorum imperatore augusto. Quæ vox, quæ inscriptio, secundum Græcos peccatrix et temeraria, quomodo latorem non occiderit, cur, priusquam læderetur, non oppresserit, qui in aliis rebus sæpe videor spermologus et multisonus, in hac, ut picis, videor insonus. Objurgabant Græci mare, impræcabantur æquori, plus justo morantes, cur peccatum illud portare potuerit, cur fretum dehiscens navim non absorbuerit. « Imperatorem, inquiunt, universalem Romanorum, augustum, magnum, solum Nicephorum scripsisse Græcorum, hominem quendam barbarum, pauperem (182) Romanorum, non piguit! O cælum! o terra! o mare! Sed quid, inquiunt, faciemus hominibus istis sceleratis, criminosis? Pauperes sunt, et si eos occidimus, manus nostras sanguine vili polluimus; paucos sunt, servi sunt, rustici sunt; si eos flagellamus, non ipsos, sed nos dedecoramus, qui nec Romana scutica deaurata, nec hujusmodi sunt crucibus digni. O utinam alter episcopus, alter marchio esset! culeis enim suti, post acerbos virgarum ictus, post barbæ seu capillorum distractionem, in mare demergerentur. Sed servantur, inquiunt, et quousque sanctissimus imperator Romanorum Nicephorus hæc resciscat mala, gravi custodia macerentur. »

48. Dum hæc resciscerem, felices eos, quoniam pauperes, me infelicem, quia divitem, judicavi. Cum domi essem, mea me voluntas pauperem exci-

VARIE LECTIONES.

⁵²³ amalphantiani C. ⁵²⁹ domini C.

NOTÆ.

(180) Virg. Æn, xi, 338.
(181) Cf. Antapodosis, vi, 1.

(182) Id est Ottonem.

sabat, Constantinopoli vero positus, Cræsi ⁵²⁵ me habere divitias timor ipse dicebat. Semper mihi pauperies gravis, tunc visa est levis, tunc accepta, tunc amplectenda; amplectenda utique, quæ suos perimi, subjectos sibi flagellari non patitur. Et quia hæc paupertas Constantinopoli solum suos ita defendit, eodem sit solummodo diligenda.

49. Igitur apostolicis nuntiis in carcerem traditis, publicana illa epistola Nicephoro in Mesopotamiam mittitur, unde usque ad 2⁵²⁶ Idus Septembris non est reversus, qui afferret apologeticum nuntium. Qua die cum rediret, et me lateret, post biduum ⁵²⁷ decimo octavo scilicet Calendas Octobris, precibus muneribusque effeci, ut vivificum atque salutiferum adorarem lignum; ubi tanto in tumultu populi, clam custodibus, quidam me adierunt, qui mentem meam lugubrem furtivis sermonibus hilarem reddiderunt.

50. Decimo quinto autem Calendas Octobris, mortis vitæque medius, ad palatium sum convocatus. Cumque ad Christophori patricii eunuchi præsentiam venirem, benigne me suscipiens, mihi cum tribus aliis assurrexit. Quorum hujusmodi fuit narrationis initium: « Ostendunt pallor in ore sedens, macies in corpore toto, crinitum caput, proluxa contra morem barba, immensum cordi tuo inesse dolorem, eo quod redeundi ad dominum tuum terminus est dilatatus. Verum ne sancto imperatori, neve nobis succenseas, oramus. Reddimus autem tarditatis tuæ causam. Papa Romanus — si tamen papa est vocandus, qui Alberici ⁵²⁸ filios apostatæ, adultero, sacrilego (183), communicavit, comministravit — litteras nostro sanctissimo imperatori, se dignas, illoque indignas, misit, Græcorum illum, et non Romanorum imperatorem vocans; quod tui domini consilio actum esse, non est ἀμφίθετον. »

51. « Quod, inquam mecum, verbum audio? perii; haud dubium est, quin in prætorium recta proficiscar via! »

« Sed papa, audi, aiunt, omnium hominum stolidior, scimus, dicere dicere vis, nosque id profiteremur. At ego: Non id aio. — Audi ergo; sed papa fatuus, insulsus, ignorat Constantinum sanctum imperialia sceptrâ huc transvexisse, senatum omnem cunctamque Romanam militiam, Romæ vero vilia mancipia, piscatores scilicet, cupediarios, aucupes, nothos, plebeios, servos, tantummodo dimisisse. Nunquam ille hoc nisi tui suggestionem scriberet regis; quod quam periculosum ambobus fuerit, nisi resipuerint, proxima tempora declarabunt! »

« Sed papa, inquam, simplicitate clarus, ad laudem hoc imperatoris, non ad contumeliam scribere putavit. Constantinum Romanum imperatorem cum Romana militia huc venisse, ac civitatem istam suo

A ex nomine condidisse, certo scimus; sed quia linguam, mores vestesque mutastis, putavit sanctissimus papa, ita vobis displicere Romanorum nomen, sicut et vestem. Quod in futuris, vita comite, ostendetur epistolis; quarum superscriptio hæc erit: *Johannes papa Romanus Nicephoro, Constantino, Basilio, magnis Romanorum imperatoribus atque augustis!* » Quod quia nam dixerim, quæso advertite.

52. Nicephorus perjurio atque adulterio regni apicem est adeptus. Et quoniam Christianorum omnium salus ad Romani papæ pertinet sollicitudinem, mittat Nicephoro dominus papa epistolam sepulchris omnino similem, quæ foris sunt dealbata, intus plena sunt ossibus mortuorum; impropere illi intrinsecus, qualiter perjurio et adulterio acceperit super dominos suos monarchiam; invitet eum ad synodum, et si non venerit, anathemate feriat. Si superscriptio hujusmodi non fuerit, nec ad ipsam usque feretur.

53. Nunc ad propositum redeamus. Superscriptam ex superscriptione promissionem a me memorati principes cum audiissent, nil inesse doli putantes: « Grates tibi persolvimus, aiunt, o episcopo; decet enim sapientiam tuam tantis mediaticem intercedere rebus. Solus es ex Francis, quem nunc diligamus; sed cum depravata, te hortante, correxerint, et ipsi diligentur; tuque iterum ad nos cum veneris, non indonatus abibis! »

« Corona aurea sceptroque, cum huc ultra rediero, me Nicephorus donabit ⁵²⁹! » tacitus dixi.

C « Sed dic, inquiunt, vult dominus tuus sanctissimus cum imperatore firmare amicitiam fœdere nuptiarum? »

« Cum huc venirem, voluit, inquam, sed quia me diu hic morante litteras non recepit, σφάλμα, id est vitium, a vobis, meque captum putat et vinctum, æstuatque animus ejus totus, ut lænæ, catulis raptis, donec vindictam justa faciat acerbitate, et nuptias abhorreat, atque iram in vos evomat. »

« Si ceperit, inquiunt, non dicimus Italiam — sed nec ipsa capiet eum, in qua ortus est, pauper et gunnata, id est pellicea, Saxonia, — pecunia qua pollemus omnes nationes super ipsum invitabimus, et quasi keramicum [κεραμοῦ], id est vas fictile, quod confractum reformari nequit, confringemus. Et quoniam te in decorem suum quædam pallia emisse putamus, ut in medium proferantur, edicimus; quæ sunt vobis digna, plumbea notentur bulla vobisque sinantur; quæ vero κλωσόμενα, id est nationibus omnibus, præ nobis Romanis, prohibita, pretio reddito auferantur. »

54. Quod cum fieret, quinque mihi pretiosissimas purpuras abstulerunt, indignos vos omnesque Italos

VARIE LECTIONES.

⁵²⁵ Cræsi C. ⁵²⁶ ita correxi; quintum C. sed codicem II. non vero V. legisse, vox biduum infra probat., ⁵²⁷ bidivum C. ⁵²⁸ albericii C. ⁵²⁹ donabis C.

NOTÆ.

(183) Joanni XII papæ.

Saxones, Francos, Bagoarios ⁵³⁰, Suevos, immo cunctas nationes, hujusmodi veste ornatos incedere judicantes. Quod quam indecorum quamque contumeliosum sit, molles, effœminatos, manicatos, tiaratos, teristratos, mendaces, neutros (184), desides, purpuratos incedere; heroas vero, viro scilicet fortes, scientes bellum, fidei charitatisque plenos, Deo subditos, virtutibus plenos, non! Quid est, si non hæc contumeliosa est? « Sed ubi est, inquam, imperatorius sermo? ubi imperialis ⁵³¹ promissio? Cum enim illi valedicerem, rogavi, ut in ecclesiæ honorem quantitatis pretii me permitteret pallia emere. Qui ait: *Qualis vis et quanta*, ποιότης καὶ ποσότης, id est quantatem et quantitatem, ponens, differentiam plane non posuit, ut diceret: *his et illis exceptis*. Testis est Leo coropalates, frater ejus; testis est et interpretis Euodisius, Johannes, Romanus; testis sum ipse, qui quod imperator diceret, etiamsi interpretis abesset, intellexi. »

« Sed κωλύμενα, id est prohibita, sunt hæc, » inquiunt. « Et cum quæ asseris imperator diceret, de talibus saltem, ut somniare, non potuit cogitare; ut enim divitiis, sapientia, ita et cæteris nationibus præstare veste debemus, ut quibus est singularis in virtutibus gratia, sit singularis et in pulchritudine vestis. »

55. « Haudquaquam singularis, inquam, hæc vestis fieri potest, cum penes nos obolaria mulieres et mandrogerontes (185) his utantur. »

« Unde, inquiunt, vobis? »

« A Veneticis et Amelfitanis institoribus, inquam, qui nostris ex victualibus, hæc ferendo nobis, vitam nutriunt suam. »

« Sed non amplius hoc faciunt, aiunt. Scrutabuntur plane, et si quid hujusmodi inventum fuerit, verberibus cæsus, crine tonsus, pœnas dabit. »

Temporibus, inquam, beatæ memoriæ Constantini imperatoris huc veneram, non episcopus, sed diaconus, nec ab imperatore aut rege, sed a Berengario marchione missus, et multo plura ac pretiosiora pallia emi, quæ neque scrutata, nec a Græcis visa, nec plumbo sunt signata. Nunc, Deo, miserante, episcopus, et a magnificis imperatoribus Ottone et Ottone, patre et filio, missus, tanto inhonestor, ut Veneticorum more pallia mea notentur, et quæ quantivis pretii videntur, auferantur cum in ecclesiæ mihi commissæ usus ferantur. Non tædet vos contumeliarum mearum, immo dominorum meorum, in quibus contemnor? quod sum custodiæ traditus, quod fame sitique cruciatus, quod non ad ipsos redirem, hucusque retentus, nisi etiam, ad cumulum dedecoris eorum, propriis exspolier rebus? Auferte saltem quæ sunt emptæ; dimittite quæ sunt dono ab amicis donata. »

« Constantinus, inquiunt imperator, homo lenis, in

palatio manens perpetuo, hujusmodi rebus amicas sibi nationes effecerat; Nicephorus vero basileus homo ταχύχρηρ, id est militiæ deditus, palatium ceu pestem abhorret; et vocatura nobis proprie simultatis amator atque argumentosus, qui non pretio sibi gentes amicas, sed terrore et gladio sibi subditas facit. Atque, ut cognoscas quanti dominos tuos reges habeamus, quæ data sunt coloris hujusmodi, et quæ emptæ, via eadem ad nos revertentur. »

36. His dictis atque completis, χρυσοδοῦλιον, id est epistolam auro scriptam et signatam, mihi dederunt, vobis deferendam, sed non vobis dignam, ut mens credit mea. Tulerunt autem et alias litteras argento signatas, atque dixerunt: « Papam vestram imperiales recipere litteras, indignum esse dijudicamus; mittit autem illi coropalates, imperatoris frater, non per suos pauperes nuntios, sed per te epistolam, se satis dignam, ut nisi resipuerit, funditas se periisse cognoverit. »

57. Hanc cum accepissem, vale mihi dicentes, dimiserunt, oculo præbentes satis jucunda, satis amabilia. Sed dum recederem, legationem mihi non me, sed illis satis dirigunt dignam; scilicet quod mihi soli meisque equos darent, sarcinis nullum; sicque nimis, ut res posebat, turbatus, διασωσται, id est ductori meo, quinquaginta aureorum res pretio dedi. Et cum non haberem quod pro malefactis Nicephoro tunc redderem, hos in pariete invisæ domus meæ et in mensa lignea versiculos scripsi.

Versus ⁵³².

Argolicum non tuta fides; procul esto, Latine,
Credere, nec mentem verbis adhibere memento!
Vincere dum possit, quam sancte pejerat Argos!
Marmore quæ vario magnis patet alta fenestris
Hæc inaquosa domus, concluso pervia soli,
Frigora suscipiens, æstum nec sæva repellens;
Præsul ab Ausonia Liudprandus in urbe Cremona,
Constantinopolim pacis profectus amore,
Quattuor æstivis concludor mensibus istic.
Induperator enim Bareas conscenderat Otto,
Cæde simul flammisque sibi loca subdere temptans,
Sed precibus remeat Romanas victor ad urbes
Inde meis. Nurus promisit Græcia mendax,
Quæ nec nata foret, nec me venisse doleret,
Nec rabiem, Nicephore, tuam perpendere quirem,
Privigam prohibes qui nato jungere herili.
Imminet ecce dies, Furiis compulsus acerbis
Ni Deus avertat, toto Mars sæviet orbe,
Crimine paxque tuo cunctis optanda silebit!

58. His conscriptis versibus, sexto Nonas Octobris (Oct. 2) hora decima, ex illa quondam opulentissima, et florentissima nunc famelia, perjura, mendace, dolosa, rapace, cupida, avara, cenodoxa civitate cum diasoste meo lintre egressus, diebus quadraginta et novem, asinando, ambulando, equitando, jejunando,

VARIE LECTIONES.

⁵³⁰ Al. Baoarios C. ⁵³¹ al. imperia C. ⁵³² vocem supplevi.

NOTÆ.

(184) Id est ennuchos C.

(185) Monachi vetuli.

sitiendo, suspirando, flendo, gemendo Naupactum veni (Nov. 20), qui est Nicopoleoscivitas, in qua diasotes meus me deserens, duabus parvis impositum navibus, duobus me mandatoribus, qui Hydruntem me per mare conducerent, commendavit. Verum cum entolina, id est præceptum, jus captionis a Græcorum principibus non haberent, ubi ubi spernebantur; nec jam nos ab ipsis, sed ipsi a nobis alebantur. Quam sæpe illud Terentianum mecum stomachabar : (186) *Tutore opus est, quos defensores paras.*

59. Igitur nonis Kalendis Decembris (Nov. 23) Naupactum egressus, biduo ad Offidarim⁵³³ fluvium usque perveni, ut⁵³⁴ meis comitibus non in naviculis, quæ eos capere non poterant, residentibus, sed secus litus pergentibus. Positi itaque in Offidaro flumine, Patras alio maris in litore, decem et octo miliaribus distare prospeximus. Quem apostolicæ passionis locum, quia Constantinopolim ascendendo visitavimus, adoravimus, nunc eum visitare et adorare — confiteor peccatum meum! — distulimus. Fecit hoc, domini mei augusti, revertendi ad vos et videndi ineffabile desiderium; et ni hoc solum esset, perpetuo, ut puto, perierim.

60. Pngnavit contra me insensatum Auster, mare flatibus ab imis turbans scdibus (an. 968, Nov. 30). Cumque hoc continuis diebus ac noctibus faceret, pridie Kalendas Decembris, ipso scilicet passionis die (187), intellexi meo mihi hoc accidisse delicto. Sola vexatio intellectum dedit auditui. Fames quippe rros vehementer oppresserat. Terræ incolæ, ut nostra nobis auferrent, interficere nos cogitabant; mare, ne effugeremus, fluctibus æstuabat. Tum conversus ad ecclesiam, quam videbam, flens et ejulans inquam: « Sancte Andrea apostole, conspicatoris, confratris et coapostoli tui Simonis Petri sum servus. Passionis tuæ locum non abhorruì, nec superbia declinavi; urit me domum redeundi augustalis jussio⁵³⁵, augustalis amor. Si te ad indignationem commovit peccatum meum, eliciat ad misericordiam meorum meritum augustorum. Non habes, fratri quod conferas; confer diligentibus fratrem augustis, inhærendo ei qui omnia novit. Nosti tu, quanto labore et sudore, quantisque vigiliis et impensis Romanam fratris tui Petri apostoli ecclesiam, ex impiorum manibus ereptam, ditaverint, honoraverint, exaltaverint, et in statum proprium reformaverint. Si mea me præcipitant opera, ipsorum saltem liberent merita; quosque vult prædictus fide et sanguine frater tuus, apostolorum princeps apostolus Petrus, in aliis rebus gaudere et prosperari, in hac, id est in me, quem ipsi direxerant, minime contristari!

61. Non est, domini mei augusti imperatores,

verum dico, non est adulatio hæc, nec consuo nunc pulvillos sub cubito manus; res, inquam, vera est, (Dec.) Post biduum vestris meritis tanta est fretum tranquillitate sedatum, ut, cum⁵³⁶ nautæ nobis auferent, ipsi Deucaten usque navigaremus, miliaribus scilicet centum et quadraginta, nihil discriminis aut tristitiæ patientes, nisi parum in faucibus fluminis Aeheloi; ubi discurrentes velociter fluctus ejus maris unda reverberat.

62. Quid ergo, præponens augusti, retribuētis Domino pro omnibus quæ retribuit in me vobis? Dicam quid. Hoc Deus vult, hoc petit; et quamvis sine vobis hoc facere possit, vult tamen hujus rei esse hypurgos, id est ministros; ipse enim quod ei offeratur dat, custodit quod exigit, ut possit coronare quod præstat. Advertite Igitur, quæso. Nicephorus cum omnibus ecclesiis homo sit impius, livore, quo in vos abundat, Constantinopolitano patriarchæ præcepit, ut Hydrontinam ecclesiam in archiepiscopatus honorem dilatet, nec permittat in omni Apulia seu Calabria latine amplius, sed græce divina mysteria celebrare. Mercatores dicit fuisse præteritos papas et Spiritum sanctum vendidisse, quo vivificantur et reguntur omnia, qui replet orbem terrarum, qui scientiam habet vocis, qui est cum Deo patre et filio ejus Jesu Christo coæternus et consubstantialis, sine initio, sine fine, permanens verus, qui pretio non æstimatur, sed a mundis corde tanti emitur, quanti habetur. Scripsit itaque Polyuctos Constantinopolitanus patriarcha privilegium Hydrontino episcopo, quatinus sua auctoritate habeat licentiam episcopos consecrandi in Acirentila, Turcico, Gravina, Maceria, Tricario (188), qui ad consecrationem domini apostolici pertinere videntur. Sed quid hoc memorem, cum ipsa Constantinopolitana ecclesia nostræ sanctæ catholicæ atque apostolicæ ecclesiæ Romanæ merito sit subjecta? Scimus, immo videmus, Constantinopolitanum episcopum pallio non uti, nisi sancti patris nostri permissu. Verum cum impiissimus Albericus, quem non stillatim cupiditas, sed velut torrens, impleverat, Romanam civitatem sibi usurparet, dominumque apostolicum quasi servum proprium in conclavi teneret, Romanus imperator filium suum Theophylactum eunuchum patriarcham constituit; cumque eum Alberici cupiditas non lateret, missis ei muneribus satis magnis, effecit, ut ex papæ nomine Theophylacto patriarchæ litteræ mitterentur, quarum⁵³⁷ auctoritate cum ipse, tum successores ejus, absque papæ permisso palliis uterentur. Ex quo turpi commercio vituperandus mos inolevit, ut non solum patriarchæ, sed etiam episcopi totius Græciæ, palliis utantur. Quod quam absurdum sit, censore opus

VARLE LECTIONES.

⁵³³ al. Ophidarim C. ⁵³⁴ i. e. siquidem. ⁵³⁵ ita corrigendum videbatur, visio C. ⁵³⁶ tum C. ⁵³⁷ qua C.

NOTÆ.

(186) Eun. iv, 6, 32.
(187) Die S. Andreæ.

(188) Acerenza, Tursi, Gravina, Matera, Tricarico.

non est. Est ergo moum consilium, sanctam fieri synodum, et ad eandem vocari Polyuctum. Quod si venire, et *σφάλατα* sua, id est vitia, superius scripta canonice emendare noluerit, quod sanctissimi canones decreverint, fiat. Vos interim, præpotentes augusti, ut cœpistis, laborate; efficite, ut si nolit nobis ⁵³⁸ Nicephorus, quem canonice arguere disponimus, obœdire, audiat vos, quorum copiis non audet cadaverosus occurrere. Hoc, inquam, est, quod nos apostoli (189), domini et commilitones nostri, facere volunt. Non est a Græcis Romanus vilis tenendus locus, quia recessit inde imperator Constantinus; verum eo magis colendus, venerandus adorandus, quia venerunt illuc apostoli doctores sancti, Petrus et Paulus. Ac de his satis me scripsisse sufficiat, donec Deo largiente sanctissimorumque apostolorum orationibus, ex Græcorum ereptus manibus, vos adeam. Et tunc non tædeat dicere, quod hic non piguit scribere. Nunc ad propositum redeamus.

63. Octavo Idus Decembris (*Dec. 6*) Leucatē venimus, ubi ab episcopo ipsius loci eunucho, sicut et ubique ab aliis, inhumanissime suscepti et tractati sumus. In omni Græcia, veritatem dico, non mentior, non reperi hospitales episcopos. Divites sunt, pauperes ministris seu utensilibus. Soli mensulæ assident nudæ, paximacium (190) sibi apponentes, balneaque (191) tunc vitro per modico non bibentes, sed sorbillantes. Ipsi vendunt, ipsi emunt; ostia ipsi claudunt, ipsi aperiunt; ipsi dapiferi, ipsi agasones, ipsi capones — sed, ha! capones volui scribere, verum res ipsa, quæ vera est, veritatem etiam nolentem compulsi scribere — dicimus enim, quia capones sunt, id est, eunuchi, quod canonicum non est; sunt et capones, id est tabernarii, quod contra canones est; quorum

Incipit (192) et claudit cœnam lactuca tenacem,
Claudere quæ cœnas lactuca solebat avorum!

Felices eos, si paupertatem Christi hæc imitaretur, pauperes (193) judicarem! Facit hoc asper nummus (194) et auri sacra fames (195). Verum parcat illis Deus! Hoc eo illos puto facere, quoniam eorum ecclesiæ sunt tributariæ. Leucatensis mihi juravit episcopus, quotannis ecclesiam suam debere Nicephoro aureos centum persolvere, similiter et cæteras plus minusve, secundum vires suas. Quod quam iniquum sit, sanctissimi patris nostri Joseph acta demonstrant, quia cum Ægyptum totam famis tem-

porē tributariam Pharaonis faceret, sacerdotum terram a tributo liberam esse permisit.

64. Igitur decimo nono Kalendas Januarii (*Dec. 14*) ⁵³⁹ Leucatē exeuntes, ipsique, quoniam, ut superius scripsimus, nautæ effugerant, navigantes, decimoquinto (*Dec. 18*) ad Coriphus (196) pervenimus, ubi ante navisegressionem occurrit nobis stragetos quidam, Michael nomine, Chersionitis, a loco scilicet Chersona; homo ipse canus capite, facie hilaris, sermone bonus, risu semper jucundus, sed, ut post patuit, mente diabolus; quod et Deus apertis mihi monstravit indiciois, si mea tunc mens hoc potuisset conicere. Mox enim ut pacem, quam corde non ferebat, mihi osculo dedit, tota Coriphus, magna scilicet insula, tremuit; nec solum semel, sed ter eadem die pertremuit. Post quadriduum autem, undecimo scilicet Kalendas Januarii (*Dec. 22*) ⁵⁴⁰, dum in mensa positus panem comederem, qui ampliabat super me calcaneum suum, verecundatus sol facinus tam indignum, lucis suæ radios abscondit, et eclipsin passus, Michaelē illum terruit, sed non immutavit.

65. Dicam ergo, quid illi causa amicitiae fecerim, quidnam ab eo pro recompensatione perceperim. Dum Constantinopolim ascenderem, illud vestrum pretiosissimum scutum, miro opere deauratum et fabricatum, quod mihi domini mei augusti dedisti cæteris cum muneribus, ut amicis meis Græcis darem, filio ipsius contuli. Nunc Constantinopolim rediens, patrem pallio donavi pretiosissimo; pro quibus omnibus gratias distribuit ejusmodi: Scripsit Nicephorus, ut quacunque hora se adirem, absque mora chelandio impositum Leoni Kitonia dirigeret; quod ipse non fecit; verum diebus viginti me retentum, non suis sed propriis me stipendiis aluit, donec a præfato Leone kitonia nuncius venit, qui illum, cur me moraretur, objurgavit (*An. 969, Jan. 7*). Verum cum objurgationes meas, lamenta et suspiria mea ferre non posset, recessit, meque homini tam iniquo et pessimo commendavit, ut sumptus saltem me emere non permetteret, donec a me cortinam, libræ argenti pretio dignam, acciperet, et cum post viginti dies inde discederem, nuntius ipse, cui cortinam dederam, nauclero jussit, ut post acroteria, id est promontorium quoddam, me positum fame perire permetteret. Hoc autem eo fecit, quoniam, ne purpuras haberem absconditas, mea pallia regievit; ex quibus dum unum vellet accipere, non accipit O. Michaelēs, Michaelēs, ubi ves tot simul tales-

VARIE LECTIONES.

⁵³⁸ ita correxi, vobis C. ⁵³⁶ ita correxi; nam supra narravit, se 8. Idus Decembris Leucaiem velle; Decembris C. ⁵⁴⁰ ita correxi Canisii lectionem; Postq. triduum autem decimoquinto scilicet Kalenda Decembris. quæ et sensu caret, quum triduo post 15. Kal. non iterum 15. Kal. esse possit, et naturæ adversa sit; nam eclipsis die 22. Dec. fuit, ut Curopalates, *Ann. Cavenses supra p. 488 et tabulæ astronomicæ produnt. Qui codicem exscripsit XI. legit XV.*

NOTÆ.

- (189) Petrus et Paulus.
(190) Id est panem nauticum BAR.
(191) An vinum aqua plurima permistum?
(192) Martial, ep. XIII, 14.

- (193) Pauperes eos judicarem felices, si, etc.
(194) Cf. Pers. Sat. III, 69.
(195) Virg. Æn. III, 57.
(196) Corfou insula.

que reperi! Custos meus illo Constantinopolitanus Michaeli suo rivali me commendavit, malus pessimo, pessimus iniquo. Michael vocatus est et diasostes meus, homo quidem simplex, cujus sanota simplicitas tantum mihi pene nocuit, quantum et istorum perversitas. Sed ab his parvulis Michaelibus impegi

in te Michaellem magnum, semihieremitam, semimonachum. Dico, et verum dico: non proderit tibi balneum, quo te assidue potas in amore beati Joannis Præcursoris. Qui enim fecte Deum quærunt, nunquam invenire merentur.

Ilic nonnulla excidisse patet.

APPENDIX AD LIUTPRANDUM

DE SEQUENTIBUS LIBRIS

FALSO LIUTPRANDO CONFICTIS

D. ANTONII HISPALENSIS DISQUISITIO.

(Bibliotheca Hispana vetus, tom. I.)

CAPUT PRIMUM.

Liutprandum Ticinensis Ecclesiæ diaconum et Cremonensem episcopum, hominem Italum, magna impensa Toletani Higeræ factum Ecclesiæ Toletanæ subdiaconum fuisse nostrarumque rerum scriptorem. Quædam vitæ ejus ostenduntur comparatione eorum, quæ Chronicon et Adversaria falso ei conficta continent. De quibus late in sequentibus capitulis.

1. Liutprandus diaconus Ticinensis Ecclesiæ, et qui postea fuit Cremonensis in Italia episcopus, unus ex illis est quorum auctoritatis et nominis velamento usus Protheus multiformis Toletanus fictitiam historiam nostræ gentis sinceræ ac veræ locum occupaturam, conficere se posse in animum induxit. Sed cum, ex divino proloquio, ante oculos pennatorum frustra rejaciatur, quantumvis bonæ fidei nonnullis et patriæ amantibus, lenocinioque rerum allectis, dolosum aucupium, non sine quadam Hispanæ gravitatis jactura quondam imposuerit: accenso jam hoc tempore defæcati judicii lumine, proposito ac spe sua cadere cœpit; monitique tensorum insidiarum prudentiores, avertunt se alio; hosque Sirenarum, ut sic dicam, cantus, veritatis malo ligati, surda aure prætereunt.

2. Fuit quidem Liutprandus non incelebris hoc sæculo historiam scriptor; sed qui ex ipsis ejusdem libris necessario comprobetur alius ab eo fuisse, quem Chronicis cujusdam, sive Chronicorum Dextri et Maximi continuationis auctorem, Toletanum subdiaconum, Toletique vita functum nobis venditant. Atque, ut hinc aggrediamur veritatis vindicias, germanum Liutprandum a supposititio distinguentes: age, videamus quid de seipso scriptor Chronici, quid tum de eo Julianus narraverint.

3. Apud Liutprandum legitur ad annum 937 Bonito III Toletano præsuli Joannem Servumdei successisse, et ad annum 944. velut ea continuans quæ ante septennium facta præmiserat: Quem ego, ait, subdiaconus Toleti cognovi ac virum sanctum et Spiritu Dei ferventem expertus sum Toleti. » Julianus item in chronico num. 503, sub anno 946 de Joanne Servodei et ipse loquens: « Electus erat autem, ait, Bonitus III ante hunc (Joannem) sed non inierat pontificalem dignitatem. Sub hoc (Joanne)

B fuit subdiaconus Eutrandus, vel Liutprandus, archidiaconus Ticinensis, historiarum scriptor haud ignobilis, et pariter poeta excellens. » Cui Juliani testimonio in Chronico ejus edito id ipsum conferre, quomodo Hieronymus Higuera in proœmio ad Liutprandi Chronicon id protulit, operæ magnum pretium erit. Ita scilicet: « Anno 946 Bonitus Toletanus episcopus annis duobus. Sub hoc floruit Eutrandus sive Liutprandus, Ticinensis diaconus, Toletanus subdiaconus, et Tractemundus presbyter post episcopus Illiberitanus, ab eodem Bonito missus. » Videntur ut prævaricetur testis aliusque in editione, alius in ore sit Higeræ? Sed transeamus ad alia.

4. Liutprandus item ait *Adversario* 48 se anno 960 per Tarraconem urbem transivisse, carmineque lusisse in laudem S. Theclæ virg. et mart., cujus pars corporis in ea servatur; quod in carmine ita de se ait:

Ecce Liutprandus jam non novus incola terræ
Hispanæ, externam carmine lætus adit.

C Julianus item post peregrinationem Toletum rediisse archidiaconum Liutprandum, atque ibi mortuum ait (num. 113: « Eodem anno (973) venit Toletum Eutrandus subdiaconus, qui alias ibi fuerat, nobilis historicus; nec multo post moritur. In ecclesia S. Justæ honorifice a Felice (episcopo) sepelitur. » Distinctius autem de Liutprando Tractemundoque actum fuit nobiscum in duabus epistolis quæ præponuntur supposititio Chronico, non minus supposititiæ ipsæ, ut loco suo videbimus, cum, de Chronico censorie agemus. Prior est dicti Tractemundi episcopi Illiberitani at Liutprandum. *Regimundi* alias legitur. Posterior autem responsoria Liutprandi ad Tractemundum ex Fuldensi Germaniæ monasterio, Consolatur Liutprandum Tractemundus in ærumna Germanicæ ejus peregrinationis, et ad patienter eam ferendam cohortatur. Berengarii enim Italiæ regis sævitiam fugiens, ab Italia eo venerat. Inde ait degere se in oppido Granatensi, Illiberitanæ civitati proximo, inter fideles Muzarabes, eos confortantem doctrinæque pabulo reficientem.

5. Accepisse item adjungit librum ejus, id est, *rerum gestarum in Europa* historiam; et præterea *Antapodosin* (quasi distincta essent opera) « carmine prosaque contextam, ut fecit olim, ait, sapiens Boetius in libro De Consolatione philosophica; quæ